



УДК 343.985

Ю. Мирошніченко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права
Маріупольського державного університету

ЩЕ РАЗ ПРО ТАКТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Необхідність вирішення українською державою складних соціально-економічних і політичних проблем модернізаційного характеру актуалізує питання управління суспільними системами. Саме тому управління судовим процесом, як і будь-яким іншим видом людської діяльності, вимагає застосування керівним суб'єктом науково обґрунтованих підходів до вирішення покладених на нього завдань. Таким суб'єктом у сфері кримінального судочинства є суддя, головуючий у судовому засіданні, який зобов'язаний забезпечувати додержання послідовності й порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовувати судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Запорукою ефективного здійснення цих функцій є широке застосування суддями науково обґрунтованих і практично апробованих тактичних засобів криміналістичного забезпечення судового провадження.

На необхідність використання даних криміналістики в судовій практиці та включення питань техніки й тактики судового слідства в завдання криміналістики вказувалося вже давно. Важливе практичне значення розроблення та застосування особливих «прийомів процесуального дослідження» доказів для стадії судового слідства ще в кінці XIX ст. відзначав відомий юрист, орга-

нізатор російської групи Міжнародного союзу криміналістів І. Фойницький. У різні періоди часу було підготовлено й опубліковано кілька монографічних, дисертаційних робіт із означеної теми [1]. Так, зокрема, питання організаційного-тактичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ досліджувалися в роботах В. Антипова, Л. Ароцкера, Г. Баштового, Р. Белкіна, Г. Бессонова, І. Бібікова, В. Бозрова, М. Вільгушинського, М. Волкодаєва, Г. Воробйова, В. Гавла, К. Гаріна, Л. Дубовицької, В. Зеленського, С. Кобилінської, І. Когутича, Ю. Кореневського, О. Корчагіна, В. Танасевича, А. Ціпкина й інших криміналістів, внесок яких у розвиток теорії судової тактики є безсумнівним. Проте видається, що з оновленням процесуального законодавства можна очікувати поживлення наукової полеміки стосовно принципової можливості й необхідності застосування судом криміналістичних рекомендацій, що формує запит на подальше теоретичне розроблення цієї проблеми.

Метою статті є обґрунтування актуальності подальших теоретичних досліджень у галузі судової тактики та допустимості з позиції закону використання судом відповідних криміналістичних рекомендацій, нагальна необхідність яких диктується потребами судової практики.

Важливе місце в теорії криміналістичної тактики посідає вчення про організацію і планування досудового розслідування й судового розгляду. Складна судова діяльність має бути належним чином організована. Організаційним

началом тактичної діяльності суду є планування [2, с. 366]. У найзагальнішому вигляді планування розглядається як організаційна діяльність головуючого, реалізація ним своєї готовності ефективно провести судове слідство шляхом відбирання найбільш оптимальних варіантів дослідження доказового матеріалу [3, с. 9]. Оскільки Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) зобов'язує головуючого керувати ходом судового засідання й уживати всі передбачені законом заходи щодо забезпечення змагальності та рівноправності сторін, план судового розгляду, на думку професора А. Гуськової, судді необхідний [4, с. 96].

Потужним фактором, що спонукає до необхідності організації планомірного судового розгляду, є специфіка когнітивно-психологічних умов, за яких відбувається процес судового дослідження.

Пізнавальна діяльність судді характеризується багатоплановістю, перевантаженістю оперативної пам'яті, необхідністю передбачення різноманітних варіантів можливого розвитку судового розгляду, оперативного аналізу отриманої інформації та її правової концептуалізації. Усі особисті джерела інформації підлягають критичному аналізу з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей відповідних осіб, а складні, заплутані ситуації – систематизації (іноді графічному відображенню) [5].

До психологічних особливостей діяльності судді належать такі: її державний і правозастосовний характер; багатоплановий і евристичний характер вирішуваних судових завдань, варіативність і нестандартність ситуацій в умовах дефіциту часу; виражена організаторська спрямованість, велика кількість комунікативних контактів, індивідуальний характер, висока відповідальність і соціальна значимість, правова регламентація; наявність владних повноважень і виховних функцій; процесуальна самостійність, своєрідність суспільно-психологічної атмосфери судового засідання; стресогенність [6].

Наведені особливості судового розгляду визначають його пізнавальну і психологічну складність, і саме тому процес пізнання у сфері правосуддя повинен бути належним чином упорядкований. Організація є утворювальною основою й водночас забезпечувальним чинником цієї діяльності, а планування – методом організації судового розгляду.

План розгляду кожної окремої справи нерозривно пов'язаний із загальним планом роботи судді, у провадженні якого перебувають десятки, а інколи сотні судових справ, а отже, неможливо призначити наступну справу, не маючи уявлення про необхідний обсяг часу для розгляду попередньої, що передбачає її належне планування, яке в кримінальному провадженні ґрунтується на криміналістичному аналізі матеріалів досудового розслідування.

Судді планують свою роботу з урахуванням кількості справ, отриманих під час автоматизованого розподілу. Таке індивідуальне планування має дві складові: з одного боку, суддя повинен призначити розгляд усіх справ, які він отримав для розгляду (як мінімум на найближчий місяць), а з другого – необхідно мати план розгляду кожної конкретної справи. Особливість індивідуального планування роботи суддів полягає в тому, що воно має відбуватися із дотриманням вимог процесуального законодавства, тобто суддя має провести всі необхідні процесуальні дії в строки, установлені законом [7, с. 17], і забезпечити безперервність судового розгляду.

Основним базовим елементом планування є криміналістична інформація, а його першочерговою умовою – наявність такої інформації. І що якіснішою за обсягом, змістом, своєчасністю буде ця інформація, то оптимальнішими будуть тактичні рішення, продуктивнішим планування.

Розроблення цілей і завдань, вибір варіантів проміжних рішень, організація їхнього виконання, контроль виходять із аналізу одержаної суддею інформації. Організація починається з



вивчення матеріалів кримінальної справи. Це обов'язкова організаційно-підготовча дія, за допомогою якої формується пізнавальна основа майбутнього судового процесу [8, с. 6].

Стосовно проблем інформаційного забезпечення тактико-організаційної діяльності судді на початкових етапах судового провадження, що виникли у зв'язку із заборобою надавати суду будь-які документи до початку судового розгляду, автор статті вже висловлював свою думку, констатуючи неможливість ефективного керування судовим засіданням без його належної підготовки шляхом прийняття організаційно-тактичних рішень, планування судового розгляду, інформаційною базою якого є матеріали досудового розслідування. При цьому, маючи на увазі, що застосування криміналістичних тактичних прийомів допустиме лише в порядку й межах, установлених процесуальним законом, розв'язання проблеми тактико-криміналістичними засобами визнавалося неможливим і таким, що вимагає законодавчого вирішення – виключення зі ст. 291 КПК України останнього речення частини четвертої [9], що насправді є оптимальним варіантом вирішення проблеми. Однак подолати інертність законодавця буває не так просто. Щоб переконати його в необхідності певних змін, часом необхідна, з одного боку, кропітка, ґрунтовна науково-дослідна робота, а з іншого – перевірка життєздатності закону практикою.

Між тим варто пам'ятати, що «криміналістика, будучи спеціальною, комплексною, інтегральною юридичною наукою, володіє різнобічними зв'язками з багатьма галузями юридичної науки, які використовує при формуванні своїх концептуальних положень і практичних рекомендацій...» [10]. З юридичних наук криміналістика найбільш щільно пов'язана з науками процесуального права, особливо з тими їх розділами, які присвячені теорії доказів та порядку проведення слідчих і судових дій [11, с. 70]. Наука кримінального проце-

су вивчає такі проблеми, які нерідко є базовими положеннями для розроблення криміналістичних технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій, що дає змогу говорити про її методологічне значенні для криміналістики [12, с. 116].

Саме таке значення для розв'язання означеної проблеми мають результати дослідження її процесуальних аспектів професором В. Попелюшком, який справедливо стверджує, що суди не мають права, зупинивши провадження, чекати, доки законодавець заповнить цю прогалину. Тому вихід із такої ситуації, на думку автора, полягає в подоланні прогалини закону та усуненні його недоречностей шляхом правозастосування через системне тлумачення його норм, насамперед норм – загальних засад кримінального судочинства, та норм-засад – європейських стандартів у цій сфері. Такий підхід надав ученому можливість переконливо обґрунтувати висновок про те, що докази мають подаватися сторонами, а отже, кримінальна справа повинна формуватися на етапі підготовчого судового провадження [13].

Наведена точка зору заслуговує на цілковиту підтримку. По суті, ідея В. Попелюшка розблоковує перспективний, як уважалось багатьма науковцями, напрям розвитку криміналістики – тактики суду, розроблення якого скоує буквальне тлумачення відповідної законодавчої норми, до чого спонукає її забороняючий, а отже, імперативний характер. Однак, за справедливим твердженням доктора юридичних наук В. Белоносова, норми кримінально-процесуального права здатні регулювати суспільні відносини лише у взаємодії одна з одною. Тому, щоб правильно зрозуміти їхній зміст, необхідний системний аналіз. Говорячи про значення тлумачення кримінально-процесуальних норм, автор зазначає, що поряд із функціями з'ясування й роз'яснення воно виконує ще одну винятково важливу роль – сприяє вдосконаленню законодавства шляхом пом'якшення



формулювань нормативних приписів, подолання дефектів і недосконалостей КПК України. Використання прийомів тлумачення дає змогу не тільки зрозуміти правильний зміст нормативного припису, а й виявити потенційні суперечності, неясності, пробіли закону й тим самим сприяти його вдосконаленню. Але для виконання цього важливого завдання необхідно не тільки виявляти дефекти законодавства, а й ретельно вивчати й об'єктивно висвітлювати їх [14].

Особлива роль у процесі заповнення права належить суду. Роль судді полягає в забезпеченні функціонування законодавства як відкритої системи за допомогою риторичної аргументації [15, с. 43–44].

Усвідомлення викладеного надає можливість по-новому поглянути на правову позицію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [16], згідно з якою учасники підготовчого судового засідання під час його проведення серед інших документів можуть надавати суду документи, перелік яких подано у ст. 99 КПК України (протоколи процесуальних дій і додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; висновки ревізій і акти перевірок), тобто всі наявні у сторін та інших учасників кримінального провадження джерела доказів. Саме з них і формується кримінальна справа, про що йдеться у ст. 317 КПК України.

Отже, позиція вищого судового органу кримінальної юрисдикції знайшла своє теоретичне обґрунтування й має бути запроваджена в практику судів першої інстанції, що уможливить здійснення завдань стадії підготовчого провадження, дасть змогу використання судом тактико-криміналістичних рекомендацій у процесі організаційно-підготовчої діяльності з метою ефективного проведення судового розгляду.

Ключові слова: підготовче провадження, судова тактика, організація, планування судового розгляду.

У статті обґрунтовується актуальність подальших теоретичних досліджень у галузі судової тактики й допустимість використання судом відповідних криміналістичних рекомендацій. Підтримується позиція про те, що докази мають подаватися сторонами, а отже, кримінальна справа повинна формуватися на етапі підготовчого судового провадження, що забезпечує суд інформацією, необхідною для належної організації майбутнього судового розгляду.

В статье обосновывается актуальность дальнейших теоретических исследований в области судебной тактики и допустимость использования судом соответствующих криминалистических рекомендаций. Поддерживается позиция о том, что доказательства должны представляться сторонами, а уголовное дело – формироваться на этапе подготовительного судебного производства, что обеспечивает суд информацией, необходимой для надлежащей организации будущего судебного разбирательства.

The article demonstrates the relevance of further research in the field of procedural tactics and the acceptability of using appropriate forensic recommendations by the court. The author also adheres to the position that the evidences must be given by parties, so that, the criminal case must be filed at the stage of preliminary procedure, which provides the court with information that is necessary for arranging future trial appropriately.

Література

1. Якушин С.Ю. Понятие, задачи и средства тактико-криминалистического обеспечения предварительного и судебного следствия / С.Ю. Якушин // Известия Алтайского государственного университета. – 2010. – № 1–2. – С. 113–115.
2. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): [монографія] / В.Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – 432 с.



3. Бозров В.М. Процессуальные, криминалистические и психологические аспекты судебного следствия : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика, судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность» / В.М. Бозров. – Свердловск, 1991. – 14 с.
4. Гуськова А.П. Теоретические и практические аспекты установления данных о личности обвиняемого в российском уголовном судопроизводстве : [учебное пособие] / А.П. Гуськова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИГ Юрист, 2002. – 160 с.
5. Марчак В.Я. Деякі психологічні особливості судового процесу / В.Я. Марчак, О.К. Черновський // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство». – 2011. – Вип. 559. – С. 118–122.
6. Тарасова Ю.Н. Особенности психологического состояния федеральных судей в процессе профессиональной деятельности / Ю.Н. Тарасова, Н.В. Козина // Материалы всеармейской научно-практической конференции. – СПб. : ФАРМиндекс, 2001. – С. 140–142.
7. Організація роботи суду : [навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, О.М. Овчаренко та ін.] ; за заг. ред. І.Є. Марочкіна. – Х. : Право, 2012. – 256 с.
8. Кобылинская С.В. Криминалистические проблемы организации судебного разбирательства уголовных дел в суде первой инстанции : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С.В. Кобылинская. – Краснодар, 2009. – 25 с.
9. Мирошниченко Ю.М. Проблеми інформаційного забезпечення організаційно-тактичної діяльності судді в нових процесуальних умовах / Ю.М. Мирошниченко // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 359–365.
10. Даньшин М.В. Співвідношення криміналістики з кримінальним та кримінально-процесуальним правом / М.В. Даньшин // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2–3. – С. 297–300.
11. Криминалистика : [учебник для вузов] / [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Российская] ; под ред. засл. деятеля науки РФ, проф. Р.С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2006. – 992 с.
12. Возгрин И.А. Введение в криминалистику: История, основы теории, библиография / И.А. Возгрин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 475 с.
13. Попелюшко В.О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження / В.О. Попелюшко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 44–49.
14. Белоносов В.О. Потребность и значение толкования уголовно-процессуальных норм / В.О. Белоносов // Вектор науки ТГУ. – 2010. – № 2(2). – С. 22–24.
15. Белоносов В.О. Проблемы толкования норм уголовно-процессуального права России : [монография] / В.О. Белоносов. – Самара : Самарский университет, 2006. – 416 с.
16. Див.: п. 5 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6 (9). – С. 5–23.